

תערוך לפני שלחן

חייו, זמנו ומפעלו של הרי"מ עפשטיין, בעל ערוך השלחן
איתם הנקין
מגיד, תשע"ט | 413 עמ'

החדשה המאוחרת. כתיבתו של הנקין פשוטה וקולחת. היקף החומרים ההיסטוריים שאסף ואופן שימושו בהם בולט לטובה. מלבד שליטה מוחלטת בביוגרפיה של נשוא החיבור, המחבר מפגין שליטה בתולדות משפחתו בטווח של חמישה דורות לפניו ואחריו ועד דודנים מדרגת קרבה שלישית; בתולדות מוריו, תלמידיו ורבנים ואדמו"רים שכיהנו בסביבתו; ובגיאוגרפיה של המרחב שחי בו, בטופוגרפיה של עיירתו ובדמוגרפיה היהודית עד לרמת פילוח מגדרי של משלח-ייד וכמות מפרנסים.

הנקין עושה שימוש מעורר השראה בספרות המקור הרלוונטית. הוא דולה באופן ממצה מידע היסטורי מכתבים רבניים, לא רק מתוך עיון בתוכנם אלא גם במאפייניהם הטכניים: מועד ומקום יציאתם לאור, ההסכמות שניתנו להם, התורמים שהשתתפו במימונם ועדויות

איתם הנקין היה לכל הדעות חוקר פנומנלי. עד הירצחו והוא בן 31 שנים בלבד הספיק להתקין כארבעים מאמרים וארבעה ספרים, אשר רובם התפרסמו עוד בחייו. עוד יותר ממה שהצטיינה כתיבתו בכמותה, הצטיינה באיכותה הגבוהה והמוקפדת. כתב היד של חיבור זה, היוצא לאור כשלוש שנים לאחר מות המחבר, נמצא בשלמותו במחשבו הנייד, והותקן לדפוס בידיהם האמונות של העורך אליעזר יהודה בראדט ובני המשפחה.

הספר מתבסס על כמה מאמרים שפרסם המחבר על חייו של הרב יחיאל מיכל עפשטיין – מחשובי הרבנים המזרח אירופיים במאה התשע-עשרה – ומוסיף עליהם עוד כהנה וכהנה פרקים על האיש ועל תקופתו. המוצר המוגמר עולה לכדי מונוגרפיה היסטורית שמקומה בשורה הראשונה של המחקרים על אודות דמויות רבניות ויהדות מזרח אירופה בעת

המתחזק גם בספרות המחקרית שנטתה לקבל את העדויות על האקסצנטריות והמוניטין של הישיבה באופן לא ביקורתי דיו. תוך פילוח איכותי (עדויות מיידיות לעומת עדויות רטרוספקטיביות) וסינכרוני (פילוח העדויות לפי תקופות שונות) מראה המחבר כי רוב התופעות שנקשרו בשמה של הישיבה ובשם ראשה – רב יוסף יוזל הורוביץ, ה"סבא מנובהרדוק" – התקיימו בה רק בשנותיה המאוחרות, בתקופת ובהשפעת סערת המהפכות באימפריה הרוסית. עד לעשור הראשון של המאה העשרים, בעת שהייתה תחת חסותו של הרב עפשטיין, מדובר היה בישיבה מתונה וסטנדרטית למדי, ללא יומרות התפשטות והפיכה לרשת (כפי שהיה בשנותיה המאוחרות), שלימוד המוסר תפס בה מקום דומה לזה שתפס במקבילותיה, ואשר כמקובל באותה עת הורכבה בעיקרה מתלמידים למדנים.

מלבד הביוגרפיה של עפשטיין, חטיבה שלמה מוקדשת להיסטוריה של כתביו ולביקורת של מהדורות שונות שלהם. המחבר מתחקה בדקדקנות אחר חיבורו המרכזי של עפשטיין – "ערוך השלחן" – וכן חיבוריו המוכרים פחות. עיסוק זה בתהליך הייצור של כתבים, נסיבות יציאתם לאור והתגלגלותם הוא תחום הנונה לא אחת, והנקין מדגים עבודה ראויה לשבח בתחום זה. כמה מכתבים ודרשה של המחבר, שלא ראו אור באף אחת מהמהדורות של כתביו, מתפרסמים כנספחים לחלק זה.

עם כל זאת, בולט בהיעדרו דיון, ולו ראשוני, בתוכני יצירתו של עפשטיין. למעט כמה הערות כלליות מאוד, הנקין אינו עוסק באופי או בשיטת הפסיקה של עפשטיין, בתכניה,

להימצאותם בספריות שונות. חידוש מתודי מרשים הוא תשומת ליבו לעיתונים יהודיים בני התקופה; לא למאמרים הנכתבים בהם, אלא דווקא למודעות המופיעות בסופם, הנשמטות מעיני רוב החוקרים. מידע היסטורי רב בספר נשען על מודעות הנוגעות למשרות רבניות, בקשות גיוס לישיבות, איחולים לרגל נישואין ועוד; בעזרתם של אלה פותר המחבר סוגיות תיארוך, דמוגרפיה ועניינים אחרים. גם יכולתו לנפות מידע שניתן להיעזר בו מכתבים הגיוגרפיים ורטרוספקטיביים הידועים בבעייתיות שלהם ראויה לשבח. בשל העושר והריבוי של המקורות שהמחבר נעזר בהם, רוב טענותיו נשענות על בסיס מידע מוצק, ורק לעיתים רחוקות הוא נזקק להשערות. במקרים אלה הוא מתגלה כבעל שכל ישר וסברה פשוטה, והצעותיו צנועות ומסתברות לאור המידע האמין הקיים.

ערך רב במיוחד נודע לפרקים הכלליים יותר בספר: פרקי הרקע העוסקים במציאות היהודית במזרח אירופה במאה ה-19, בעולם הישיבות ובמעמד הרבנות הקהילתית, והפרקים העוסקים בתנועת המוסר וישיבת נובהרדוק שהרב עפשטיין היה קשור אליהם. כאן אף מתגלה המחבר ברוב כוחו. תוך דיון בספרות הקיימת והצגת מקורות ידע נוספים, המחבר אינו גרע כלל מלהתעמת עם מוסכמות מחקריות ועם קודמיו, בהם אלו שהניחו את היסודות לתחום כגון יעקב כ"ץ ויוסף שלמון, ובהם חוקרים מאוחרים מהם כדוד פישמן ומרדכי זלקין (יש להצטער במיוחד שהמחבר לא זכה להכיר את חיבורו של האחרון "מרא דאתרא: רב וקהילה בתחום המושב"). ראוי לציון במיוחד טיפולו במיתוס של ישיבת המוסר בנובהרדוק,

מצטיין בניטרליות כלפי מושאו ובביקורתיות מוקפדת. למעט אולי מקרה אחד, לא התעורר בי במהלך הקריאה חשד שהמחבר נטה למושאו חסד מעבר לנדרש. הנקין מתגלה כדוגמה ראויה לשילוב המפרה בין שני העולמות, המחקרי והתורני.

אי אפשר שלא לתלווה לקריאה בחיבור זה, לצד ההנאה, ההשראה וההתפעלות מאיכותו, גם תחושת צער וכאב גדול. את התקנתו של חיבור זה השלים הנקין בעודו עמל על עבודת דוקטורט שתוכנה ביוגרפיה ביקורתית של הרב ישראל מאיר הכהן מראדין – "החפץ חיים". כמו הרב עפשטיין ואף ביתר שאת, גם החפץ החיים היה מהדמויות המשמעותיות ביותר באורתודוקסיה הליטאית בת זמנו, אשר אולי דווקא מפאת חשיבותם והיקף כתביהם המחקר נרתע מלעסוק בהם. החיבור "תערך לפני שלחן" הוא הראשון מבין פרסומיו של הנקין מסדר גודל והיקף שכזה, וקיומו רק מדגיש ביתר שאת את הפוטנציאל שאבד עם לכתו בטרם עת של המחבר. מי יודע בכמה עוד חיבורים כמותו יכול היה עם הספר להתברך. חבל חבל על דאבדין.

א"ש

במעורבותו בסוגיות הלכתיות חשובות של התקופה וכיוצא באלו שאלות המעסיקות את תחום חקר ההלכה. הדבר תמוה במיוחד לאור העובדה שמלבד היותו חוקר היה הנקין רב ופוסק בעצמו, אשר פרסם כמה חיבורים הלכתיים לצד אלו ההיסטוריים. מסיבה שאינה ברורה בחר להצטמצם לעיסוק ההיסטורי בחיי המחבר בלבד. בכך השאיר לבאים אחריו כר נרחב להתגדר בו, אך גם הניח להם את מלוא התשתית ההיסטורית שיכלו לקוות לה לצורך כך.

שתי הערות לסיום: כפי שצוין לעיל, הנקין היה לא רק חוקר אלא רב אורתודוקסי. בעשורים האחרונים, תחום מדעי היהדות הולך ונהיה רווי בחוקרים שומרי מצוות, ומאליה מרחפת מעל גביהם השאלה בדבר יכולתם להפיק מחקר בלתי מתפשר תוך שמירה על נאמנות למערך אמונותיהם. המחקר הביקורתי, אין צורך לומר, עלול שלא לעלות בקנה אחד עם מחויבות דתית. אדרבה, המחקר לא אחת נתפס כעוין את הדת (לעיתים אף מתקבלת תחושה כי לא רק האהבה מקלקלת את השורה; שיחסו השלילי של חוקר מוביל לביקורתיות יתר ולפרשנות מחמירה מדי כלפי מושאים דתיים). והגם שנדמה כי רבים כבר צלחו את ה"מבחן", כולל פרופסורים בעלי שם, ישנה תחושה שעל חוקרים דתיים צעירים להוכיח את עצמם בהקשר זה. אכן, צד זה בחייו של הנקין מבצבץ לקראת סוף הספר, בפרקים העוסקים בביקורת מהדורות ספרי "ערוך השולחן", שם מכונה עפשטיין לעיתים בתארים כגון "רבנו" השמורים לדמויות רבניות נערצות (ואומנם פרקים אלו התפרסמו לראשונה בכתבי עת תורניים). אולם בכל הנוגע לעיסוק ההיסטורי, החיבור

שם לאוונגרד הספרותי בן הזמן, למודרניזם האנגלו-סקסי של ת"ס אליוט, וירג'יניה וולף ואחרים – והחדיר חידושים אלה, באורח חלוצי, לשירתו העברית. הוא אף תרגם את הפואמה המרכזית של אליוט 'ארץ השממה', תרגום שנדפס מחדש לאחרונה – ולימים, בשבתו בכלא, תרגם מכתבי וולף (ואף תרגמו אלה הופיעו לא מכבר כספר).

שטרן היה בן גילם של אלתרמן וגולדברג, ואפשר לטעון – כך טוענת החוקרת סיגל נאור-פרלמן, עורכת ופרשנית הכרך שלפנינו – שסטייתו מערבה מדרך המלך שהתוו לשירה העברית, אל מסלול שהיה אז לא מובן ולא מקובל, היא שדחקה אותו הצידה. זאת, לצד אישיותו המרוחקת והתימהונית והעובדה שלא עלה בידו לפרסם ספר משיריו, אף כי הרבה לפרסם בכתבי עת מכובדים. המעיין בכרך החדש, ובו כל שירי שטרן לצד מסה פרשנית-ביוגרפית מקיפה, מוזמן כעת להתרשם בעצמו ולשער את הסיבות לצדדיותו של שטרן – משורר שבלי ספק הוא מבריק, חדשן ובעל חוש מיוחד לעברית.

דומה כי רבים מהמעיינים בשירים ייווכחו כי לא רק החדשנות החריגה אשמה, ולא רק הנסיבות. השירים והשורות המעולים של שטרן, חלקם חדשניים וחלקם לא, מאכלסים חלק נכבד אך לא גדול דיו מכלל הקורפוס הצנוע למדי, כמאתיים עמודים. בתוך צרור צנוע זה, החדשנות האליוטית מתבטאת בבירור בשירים מעטים למדי, שרק חלקם נתפרסמו בחייו, ושאוּלֵי לא היה בהם די להטיע חותם בזמנם; מובן שהאי-נגישות והכאוטיות-כביכול, הטבועות בהם מעצם היותם מושפעי-אליוט, הכבידו עוד. אך

כל השירים

נח שטרן

לברוח מהחיות המכוערות: מונוגרפיה

סיגל נאור פרלמן

פרדס, תשע"ט | 430 עמ'

נח שטרן, משורר, מתרגם ומורה לספרות, מוכר כנראה בעיקר בשל סיפורן העגום והסנסציוני משהו של שנותיו האחרונות. קשיים בהשתלבות חברתית הרחיקוהו מתל-אביב ומירושלים לקיבוץ רמת-רחל, וכאשר עמד להיות מורחק גם משם ניסה לחנוק למוות את הספרן בקיבוץ רמת-רחל. אף שטען במשפטו להגנה עצמית, רישומים מפורטים שהכין ובהם תוכניות לרצח הספרן הזה ואנשים נוספים תרמו להרשתו. לדבריו, שלא הושיעוהו, היו אלה רישומי הכנה ליצירה ספרותית. מסגרת הכלא, שהדגישה את השיקום ואת רווחת האסיר, דווקא עזרה לו להתיישב בדעתו. לאחר שחרורו מהכלא גרם במתכוון לכליאתו על עבירת שוד, ולאחר מכן אשפו עצמו בבית חולים פסיכיאטרי ושם קץ לחייו ב-1960, בהיותו כבן 48. הרושם הוא ששטרן האומלל סבל מהפרעת אישיות גבולית שהחריפה עם השנים.

קצת פחות מוכר שטרן בהיבט הענייני יותר, בפועלו הספרותי הייחודי, אף כי בשנים האחרונות נעשו מעשים לתיקון הדבר. ייחודו כמשורר וכפעיל תרבות קשור בשלב המוקדם יותר בביוגרפיה שלו: השנים שעשה בקנדה ובארזה"ב כסטודנט מצטיין (שבא לשם מליטא), טרם עלייתו ארצה. הוא נחשף

זה את זה, וכך גם היסוד הביוגרפי והיסוד הספרותי-אומנותי המצויים שניהם בשני החלקים. הרבגוניות החווייתית והתרבותית בקורות חייו של שטרן, וההתמודדות הנפשית שלו השזורה בעצם מהותה ברגישות קיצונית, נחשפות בשירים ובפרשנותם גם יחד. הן יוצרות חוויה אומנותית ואנושית שאין מקבילה לה בספרותנו.

דברים אחדים, זוטים אולי, עומדים בעוכריו של הכרך. ההקפדה לאסוף את כל שיריו של שטרן גרמה לכך שהחלשים והבוסריים בהם מדללים את האפקט הכולל. במסה, נאור-פרלמן מתאמצת מדי לגייס את שטרן למחתרת מדומיינת של הליכה נגד הזרם ההגמוני בשירה העברית ובפוליטיקה היישובית, באופן לא כל כך משכנע. כזו היא הפרזה בהעמדתו כחלוץ אוונגרדי מתווה דרך שירית חדשה, וכזו היא גם הפרזה בהצגתו כאוטוסיידר פוליטי. כתיבתו השירית הריאליסטית על חוף הים בתל-אביב, למשל, מוצגת כאילו חתירה נגד התעלמותה העקרונית כביכול של השירה הציונית בת הזמן מהים. ארומה פציפיסטית מודבקת לרתיעתו האנושית גרידא מחוויית המלחמה.

ולבסוף, העיון מזניח את הצד המוזיקלי בשירתו של שטרן, את עושרה הצלילי המיוחד, ואינו מיידע כלל את הקורא בצורך לקרוא את שיריו המוקדמים של שטרן בהטעמה המלעילית-האשכנזית שנכתבו בה. המודעות לנושא במקומותינו קלושה. ובהיעדר הדרכה, או לפחות הפניית תשומת לב, הקורא הלא מיומן יחמיץ את המוזיקליות בשירים ששטרן כתב בגלות.

צ"א

יותר מכול חסר ביצירו מרכז כובד: השירים נוספים זה על זה באקלקטיות, ואין בו איזה אופוס רב-שירים עם קו מנחה ברור, כמנהג הימים ההם, שיהיה בה משום מסה קריטית ואות זיהוי למחבר.

ועם זה, עשרות השירים היפהפיים הכלולים בספר עושים את שלהם. גם אם לעיתים אינם נוטים לחדשנות אלא דווקא לכובד מליצי משהו, וגם אם אינם מגיעים בהכרח באיכותם לזו שהפיקו גדולי הדור הדגול ההוא. ואם אין יופיים של השירים קורן דיו בעיני מי, באה מנורתה הפרשנית של נאור-פרלמן ומאירה כמה מהם. שירתו של שטרן היא, מתחת לקליפתה הליטרטית לעיתים, שירת דופק-הזמן של אמצע המאה העשרים – גם אם השירים האקטואליים-פוליטיים במובהק הם בין אלה הנוטים להיות חלשים.

כמשתקף בשמו הכפול, הכרך שלפנינו הוא שני ספרים – שכריכתם יחדיו מיטיבה עם שניהם. הראשון הוא כל שיריו של שטרן. השני: חיבור מקיף של נאור-פרלמן הממוזג, במבנה מבריק, את סקירת קורות חייו של שטרן עם עיון ביצירתו. המחברת נתת את פרקי חיבורה כחתיכים נושאים, ההולמים במידה רבה את פרקי חייו והיבטי חייו של שטרן. כך הצליחה להעמיד ביוגרפיה שהיא פרשנות ספרותית שיטתית, ופרשנות ספרותית שיטתית שהיא ביוגרפיה. שירת הטבע והיער של שטרן, למשל, נקשרת במובהק בשחר חייו בעיירה הליטאית, ושירת המלחמה שלו בשירותו הצבאי בבריגדה היהודית במלחמת העולם השנייה.

כריכתה של מסה גדולה זו עם השירים עצמם בכרך אחד מאפשרת לקורא לעיין בקלות בשיר הנסקר. הטקסט העיוני והטקסט השירי מזינים

זה עצמו – הוא עקר או חסר ערך; אף אין משמעות הדבר שסופרים לא יכולים להיות לעיתים גם פילוסופים (חשבו למשל על אלבר קאמי, אומברטו אקו או לב טולסטוי); אלא רק שטיעונים המובלעים בסיפור בדיוני אינם בני תוקף ללא אישוש חיצוני כלשהו, אם לוגי (כשמדובר בטיעון פילוסופי או אתי) ואם אמפירי (כשמדובר בטיעונים על טיב המציאות).

הקריאה בספר מהנה ומעניינת. פרוש מדבר פילוסופיה בשפה פשוטה בעליל, ומקפיד להשתמש במונחים ומושגים אינטואיטיביים וקלים להבנה. הכתיבה יחסית קולחת: כנגזר מהתחום, לעיתים מזומנות נאלץ המחבר להביע הסתייגויות מפן כזה או אחר של הטיעון או התנצלות על צד כזה או אחר של הסוגיה שלא יתייחס אליו, אך הוא עושה זאת במינימום הנדרש ולעתים מזומנות בהערות שוליים ולא בגוף הטקסט. התוצאה היא אפשרות מהנה ומעוררת מחשבה להרחיב את הדעת בתחום הפילוסופיה והספרות אחד.

א"ש

פילוסופיה, ספרות ומה שביניהן

עדי פרוש
כרמל / אוניברסיטת בר-אילן,
תשע"ט | 344 עמ'

ספר זה, היוצא במסגרת סדרת "פרשנות ותרבות" של אוניברסיטת בר-אילן, מאגד שמונה מאמרים מאת המחבר שפורסמו במקור בכתב העת הפילוסופי "עיון". שלושה מאמרים, הראשון ושני האחרונים, עוסקים בסוגיות פילוסופיות הנוגעות לספרות באופן כללי. חמשת המאמרים שבתווך עוסקים בניחות סוגיות פילוסופיות כפי שהן עולות בתוך, ומתוך, יצירות ספרותיות חשובות: היחס לחיים ללא מוות, היחס בין חירות לאושר, היחס בין נקמה לצדק, הסבל האנושי והונאה עצמית. עמדותיהם הפילוסופיות המובלעות של סופרים גדולים כדוסטויבסקי, בורחס, קפקא ופון-קלייטט זוכים להרחבה וניתוח תוך הסתייעות והשוואה לפילוסופים כמרתה נוסבאום, ניטשה, שופנהאואר, בנתם ואחרים.

ערך מיוחד יש לפרק הפותח של האסופה העוסק בספרות כמקור לידע. מבלי לגרוע מערכה של הספרות (ושל האומנות בכלל), המחבר פורס את הטענות בדבר היותה מקור אמין או רלוונטי לידע פילוסופי או אתי או לידע על טיב המציאות, ושולל את כולן. זהו מאמץ חשוב בעידן שבו דוברים שונים, ובהם אפילו חוקרים ופילוסופים, תומכים את דבריהם ב"ראיות" שמקורן ביצירות ספרות (דוגמה נפוצה היא ה"הוכחה" מספרו של אורוול, '1984', ש"שפה מייצרת מציאות"). אין משמעות הדבר שדיון פילוסופי אגב יצירות ספרות – שזהו עיקר תוכנו של כרך

אוזים: רשמי מסע בשוודיה

עלית קרפ
אפיק, סדרת נוודים, תשע"ט
112 עמ'

עוד שלושה סיפורים בדיוניים, ארוגים זה בזה בדמויות ומקומות משותפים, והאחד יפה מחברו, במין צירוף שהוא כנראה שוודי: דמיון פרוע, היתולי, כמו קופא בגבישים משוקדים של צלילות. העוף עם הנעליים הלא תואמות – זה כאן. ארץ המרחקים והבידודות משתרטטת לנו בהדרגה, בצבעי אקוורל של קשב רך וחסד וכאמור הומור. גם ההיבטים החברתיים-תרבותיים מחלחלים, וביניהם סיפורו של כומר שנימול מתוך התאהבות ביהודייה אתיאסטית אשר חלפה בחייו כקן פלא. אט אט נסללת לנו הדרך לפרקי הרשמים בעלי האופי התיעודי יותר, הגחים בהדרגה. נקרא אותם ועל עינינו עדיין אבקת פיות.

מסתמן, אף כי לא אמור, שהמחברת עלית קרפ שהתה בשוודיה תקופות מסוימות בתחילת העשור שלנו ובאמצעו בעקבות ענייניו של בן זוגה. בימים הלא רחוקים ההם, הפעלתנות האנטי-ישראלית של אישים שוודים הייתה עניין לא חדש. בעיית המהגרים המוסלמים הייתה עניין חדש יותר, שנמצא בדגירה. תופעה נוספת, ידועה פחות וותיקה יותר, היא גילויים שונים של פילושמיות והתעניינות ביהדות המאפיינים את שוודיה הפרוטסטנטית. תופעה זו האחרונה לובשת בספר פנים מגוונים עד אזוטריים, המנסים להתיישב בדרכים משונות עם שנאת-ישראל הפוליטית.

בחודשינו אלה, ראשית 2019, נחשף הקורא הישראלי לשוודיה ולבעיותיה החברתיות בשני חיבורים אחרים (לפחות). ספרו של דגלס מאריי 'המוות המוזר של אירופה' בהוצאה-האחות שלנו, ספריית שיבולת, מקדיש חטיבות נרחבות לשוודיה, המדינה הידידותית ביותר למהגרים, זו שעל פי

ספרון זה מטעה את קוראיו. ההטעה מומחשת בדימוי המופיע בעטיפה: עורב (ליתר דיוק עקעק) המהלך בנעל עקב אדומה אחת ובנעל נוספת שטוחה ונוחה. אף כי דימוי זה מאייר ספציפית אחדים מן הסיפורים שבפנים, הוא מאייר באורח סמלי את טבעו הכפול של הספר: מגונדר-פיוטי, ורק אחר כך ספר מסע של נעלי הליכה כפי שאפשר לחשוב כשאוחזים בו לראשונה. "רשמי מסע", מודיעה כותרת המשנה, וכך גם אפשר להבין מהשתייכותו של הספר לסדרת סיפורי המסע 'נוודים'. תוכן העניינים מצטרף לכך, כאשר הוא חולף ביעף על יותר ממחצית הספר, סיפורים בדיוניים, אך מפרט בקפדנות כל פרקיק דו-עמודי בחלק שעניינו אכן סיפור מסע חווייתי-אישי.

ואז אתה מתחיל לקרוא, שוקע בתיאור מרהיב אף שנון של הסתיו והקיץ בארץ הצפונית הגדולה ההיא, עוד משוכנע לרגע שתיעוד לפניך – ולפתע מוצא את עצמך באיזו סצנה אגדית עם המספרת ועם יצור החולק את רוב שמו עם נילס הולגרסון, שהוא ממסע הקסמים על אוזי הבר, ויחד איתם אתה מאבד שלוש אצבעות מנשיכת הקור והחיות בבריכה קפואה בגן החיות. כשאתה מפשיר מן המים ומן ההזיה, שזו רק תחילתה, אתה מבין שרשמי מסע זה לא בדיוק. אתה מבין שאתה לא מבין.

בהדרגה זה מתחיל להתבהר ולהתבאר. אחרי הסיפור הראשון, המציף במזורותו, באים

ציונות דתית

היסטוריה, רעיון, חברה;

קובץ ב

עורך: דב שוורץ

אוניברסיטת בר-אילן, 2018

240 עמ'

כרך זה, השני בסדרה, מאגד באורח אקלקטי שישה מאמרים בנושאים הקשורים לציונות הדתית. ארבעה מהללו מוקדשים לעיון במשנתם של הוגים ומנהיגים הקשורים בתנועה זו: שאלת היותו של הנצי"ב מוולוז'ין מבשר של הציונות הדתית, גישתו של הראי"ה קוק לקורבנות בבית המקדש השלישי, ביוגרפיה פוליטית של שמואל חיים לנדוי ועיון בהגותו של הרב דוד שלמה שפירא ממילווקי. האחרון מעניין במיוחד, הן משום שמדובר במחקר חלוצי על דמות לא מוכרת (המבוסס על עבודת הדוקטורט של מחבר המאמר, עידו פכטר), הן משום שהגותו של הרב שפירא ממילווקי מתגלה כמעניינת, מפתיעה ומעוררת מחשבה (הגם שנראה שאין היא לגמרי לכידה). עם זאת, מדובר בבחירה מפתיעה, שכן שפירא לא היה איש הציונות הדתית אלא הוגה שהטרים את האורתודוקסיה המודרנית האמריקנית. ההצדקה הניתנת להכללתו בכרך זה – המקבילות בין הציונות הדתית לאורתודוקסיה המודרנית, והמעבר של אישים בין התנועה האחרונה לראשונה – לא לחלוטין משכנעת. מכל מקום, הקוראים ימצאו עצמם נתרמים מהמאמר.

שני מאמרים נוספים עוסקים באפיזודות בחיי שתי תנועות האם בציונות הדתית. האחד עוסק בפרשיית האיחוד בין הפועל המזרחי לבין מפלגת האם – איחוד המזרחי.

המדווח נאנקת תחת מכה מושתקת של מעשי אונס מאורגן ואשר עיר גדולה בה, מאלמו, היא מעין שטח כבוש של האומה האסלאמית. ליאורה לויאן, ישראלית העושה בשוודיה בשליחות בקהילה היהודית, מפרסמת, בינתיים בפייסבוק, פרקי התבוננות ארוכים בניסוי הסוציאל-דמוקרטי והפרו-הגירתי השוודי. מאריי ולויאן אוחזים בנקודת מבט שמרנית וספקנית. קרפ, אפשר לומר, משלימה אותם מתוך ניגוד. ספרה, המחיל בנקודת זמן מוקדמת מעט יותר, ולכן כזו התופסת את התהליכים בהתהוותם, כתוב מזווית אוהדת לכתחילה כלפי הניסוי השוודי; אף כי מתוך פיכחון, ועם קורטוב הגון של ביקורתיות שבאה דווקא מתוך קרבה בהשקפת העולם.

קרפ מזכירה למשל את "הפינוק, שהוא תוצאה של חיים במדינת רווחה נדיבה כל כך", ומוסיפה מיד, "אל דאגה: הקשיים שאותם מציבה החברה בפני המהגרים קשים מתלאבות מזג האוויר, והמכשולים שאיתם ייאלצו להתמודד יהפכו אותם ליריבים ראויים לאוכלוסייה המקומית שגם היא תיאלץ לשנס את מותניה" (עמ' 73). קטע זה, מן המוקדמים כרונולוגית בספר, עשוי להיקרא באירוניית מה. על מי היא מרחמת כל כך, ולמה ראויים לחברה המקומית המארחת "יריבים"? אך לא רחוק הרגע וקרפ מייסרת את השוודים בשוטי הרטוריקה המשמשת אותם עצמם נגד ישראל, כשהיא דנה ביחסם לאוכלוסייה הכבושה-בעצם של הסאמים, נוודי הצפון שכונו עד לא מכבר לפים. רק צעיפי המרחק והמרחב הנחים על הספר מתחילתו מרככים איכשהו את העניין הכאוב.

צ"א

בעקביות ממדיניות הגוש בשל פעילותו הלא ממלכתית. הללו התעניינו פחות בפעילות הארצית ובהתיישבות עצמה, ויותר, שלא לומר רק, בקידום העמדה התיאולוגית הנצרכת לאומה. אף כי המאמר רצוף בחומר היסטורי רלוונטי שיש בו כדי לגבות במידת מה את הטענה, ניכר בו ניסיון, מנוגד מעט לכיוון הראיות, להגן על "הזרם התיאולוגי" ולצבוע בדיעבד את התנהלותו של הרצי"ה קוק כעקבית וקוהרנטית.

הכרך נחתם, כמו הכרך הראשון, בפרסום של כמה תעודות מגנזי המכונן לחקר הציונות הדתית ע"ש ד"ר זרח ורהפטיג.

א"ש

השני עוסק בוויכוח בנוגע לגוש אמונים בין זרמים בחוגי ישיבת 'מרכז הרב' שהמחבר, אודי אברמוביץ', מכנה הזרם האקטיביסטי והזרם התיאולוגי. המחבר מבקש להראות כי הזרם התיאולוגי – קרי, הקבוצה שהתגבשה בישיבת מרכז הרב תחת הנהגתם של הרצי"ה קוק ולאחר מכן הרב טאו – הסתייג באופן עקבי מגישתו של הזרם האקטיביסטי שהנהיג את מפעל ההתנחלויות בפועל. האחרון, גורס אברמוביץ', הורכב בעיקר מבוגרי בני עקיבא (ולא מהגרעין "הקשה" של מרכז הרב) שפעלו בעיקר מתוך תודעה ציונית-חילונית של חלוציות, שאליה ביקשו להידמות, ולא מתוך תודעה משיחית-תיאולוגית שהתעצבה מתוך משנת הרבנים לבית קוק. הרצי"ה קוק והרב טאו הסתייגו